

УДК 81'255.4 Світлана Єрмоленко, Віталій Русанівський

ЛІТЕРАТУРНА МОВА І ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД¹

Сучасний український читач пізнає великий, різноманітний, багатомовний світ інших народів завдяки перекладним творам. Зайвим було б доводити, що в останні десятиріччя значно розширилося коло авторів, твори яких побачили світ українською мовою, і діапазон мов, з яких перекладають на Україні. Безумовно, питанням перекладу приділяється тепер більше уваги, ніж будь-коли. Але, оцінюючи мовну творчість перекладачів, здебільшого звертають увагу на змістову й стилістичну автентичність перекладу, на ступінь відтворення художніх особливостей оригіналу. Багато критичних статей присвячено зіставленню художніх образів, окремих висловів оригіналу й перекладу. Не будемо тут з'ясовувати, що є першоелементом у художньому перекладі: образ, уривок чи речення. Залишимо осторонь і таке важливе питання, як проблема автентичності перекладу. Звернімося тільки до матерії перекладного твору – сучасної української літературної мови.

Мова перекладу, відбиваючи певний етап у розвитку художнього стилю і – в широкому плані – певний етап у розвитку сучасної літературної мови, становить і самостійну вартість. Вона є явищем, фактом рідної мови, і оцінювати її треба як мовну практику оригінальної літератури, як сучасну українську мову. Згадаймо, як висловлювався про вплив перекладацької практики на мову О. Кундіч: «Ми переклали тисячу книг, і мова наших перекладів стала у значній мірі українською літературною мовою, бо не може тисяча книг не позначитися на літературній мові» [Кундіч 1967: 5]. Тому будь-який перекладний текст, що пропонується нашому читачеві, повинен бути бездоганий з погляду норм української літературної мови. Це стосується і перекладного художнього тексту. Художній стиль – найскладніший з усіх функціональних стилів. Складність його полягає, насамперед,

¹ Подаємо за виданням: Єрмоленко С., Русанівський В. Літературна мова і художній переклад. *Мовознавство*. 1970. № 3. С. 66 – 77.

у характері відношення мови художньої літератури до норм літературної мови. З одного боку, мова художньої літератури, творчість найкращих митців слова стає основою для витворення літературної норми, взірцем слововжитку для освічених людей, а з другого боку, в художні твори вільно, природно входять вузьковживані, діалектні, застарілі слова, розмовні форми, неологізми. Їх стилістичне призначення як засобів індивідуалізації мови персонажів, створення місцевого колориту мають тонко відчувати і перекладачі.

Мовний аналіз деяких сучасних перекладів² дає змогу простежити різні тенденції у використанні багатств української мови, різне ставлення перекладачів до її літературних норм.

Перше, що впадає в око, – це значеннева невідповідність слів в оригіналі та в перекладі: загальноновживані слова потрапляють раптом у не властиве для них оточення. Наприклад: «Марфочко, а сама, ги... ги! – Андреев виразисто скривився, закопилівши губи й вирячивши очі. – Чого це? – глянула на нього Марфа. – *Відчикрижиши*, мабуть, що-небудь» (1, 12). У цьому уривку штучно звучить і речення «Чого це?», і слово «відчикрижиши». В українській мові *відчикрижити* означає, як відомо, «відрізати», що засвідчує і Словник Б. Грінченка (I, 234), і новіші словники та мовні джерела, наприклад: «*Відчикрижили* йому праву долоню» (П. Козланюк). Оскільки це слово виступає стосовно слова «відрізати» як вторинне, емоційно насажене,

² Було проаналізовано такі твори: (1) Фурманов Д. Чапась. Переклад з рос. В. Давиденка; (2) Герман Ю. Справа, якій ти себе присвятив. Переклад з рос. О. Пархомовської; (3) Зорян С. Історія одного життя. Переклад з вірм. С. Калустянца; (4) Мерль Р. Уїкенд на південному березі. Переклад з франц. П. Соколовського; (5) Мерль Р. Смерть – моє ремесло. Переклад з франц. С. Пінчука та І. Бобинчука; (6) А. де Сент-Екзюпері. Планета людей. Переклад з франц. А. Перепаді; (7) Бель Г. Дім без господаря. Переклад з нім. Є. Поповича; прозові твори з журналу «Всесвіт»: (8) Хантер Іван. Шкільні джунглі. Переклад з англ. В. Максимчука і Р. Доценка. 1967. № 1; (9) Вентурі Марчелло. Додому. Переклад з італ. А. Перепаді. 1969. № 1; (10) Вітторіні Еліо. Гарібальдійка. Переклад з італ. І. Дзюба. 1968. № 11; (11) Каміло Хосе Села. Вулик. Переклад з іспан. П. Соколовського та Л. Березняка. 1969. № 2, 3; (12) Джонсон Памела. На Корк-стріт, поряд з магазином капелюхів. Переклад з англ. І. Галинської. 1968. № 12; (13) Сіменон Жорж. Справа Сен-Ф'якрів. Переклад з франц. А. Киселя. 1968. №10; (14) Фріш Макс. Штіллер. Переклад з нім. Є. Поповича. 1968. № 3 – 5; (15) Маккензі Комптон. Розрідження мозку. Переклад з англ. Г. Давиденко за ред. Ю. Лісняка. 1968. № 7.

воно рідко розвиває переносні значення. Інколи його можна зустріти (не без впливу російської мови) у значенні «відрізати – гостро відповісти» («Мати зло *відчикрижила*» – В. Речмедін) і «підхопити – дістати» («Гарну дівку собі *відчикрижив*» – Д. Ткач). У тому значенні, якого йому надав перекладач, це слово в українській мові не виступає зовсім (тут були б доречні вислови *утнути*, *викинути колінце* і под.).

В українській лексиці є слово *дійшлий*, що вживається переважно в словосполученнях *дійшлий літами*, *дійшлий розумом*, означаючи, як указував ще Б. Грінченко (I, 391), поняття «зрелый», «созревший». Пор. у перекладі М. Лукаша з Бокаччо: «У Сієні жило двоє чоловіків, *дійшлих* уже *літами*» або «Стане людиною з *дійшлим розумом*» (I. Нечуй-Левицький); «Так, бувало, колись ми, малі діти, *розумом не дійшли*, заходилися од марного плачу» (С. Васильченко). А в перекладі з російської читаємо: «*Дійшлому* Лопареві вже другого дня по приїзді було відомо...» (I, 40).

Чи можна перекласти російське *дошлый* українським *дійшлий*? РУС 1969 р. (I, 321) такий варіант допускає. На вживання *дійшлий* у значенні рос. *дошлый* натрапляємо й у творах досвідчених українських майстрів слова, зокрема О. Ковіньки, Ю. Смолича, І. Ле, І. Муратова. Таке слово в українській мові справді є, але, як було показано вище, воно не зовсім відповідає рос. *дошлый*, тому його варто було б перекласти словами *бувалий*, *спритний*.

Навряд чи вдало вжито українське дієслово *гонобити* в такому контексті: «В антракті дід, прогулюючись, такі *гонобив*, щоб пройти мимо дзеркала...» (2, 67). У Словнику Б. Грінченка подано два значення цього слова: 1) влаштовувати, робити як слід, задовольняти; 2) плекати (I, 308). Таким значенням відповідають і приклади вживання цього слова в художній літературі: «*Гоноблять* у душі надії» (Панас Мирний). У перекладі, очевидно, вислів *гонобити* об'єднується із значенням слова *норовити*.

Що може *тліти*? *Тліє*, звичайно, *іскра*, *жарина*, *вогнище*, *тліють кості*, *тліє нещастя*, *неприятнь*, *серце*, *життя* і т. ін. Тим часом у перекладі читаємо: «Ідіть, пройдіться по Москві...

Чого вам тут зі мною *тліти*» (2, 272), де *тліти* вживається замість доречного в цьому значенні дієслово *скніти*.

Українська мова розрізняє значення слів *вестися* й *водиться*. *Ведеться* те, що його плекають, вирощують: «...Бо в їх ніколи худоба не *ведеться*» (Г. Григоренко); «У нас гарно *ведуться* кури» (Б. Грінченко). Що ж до диких тварин (вовків, лисиць, зайців, гадюк), то вони *водяться* (або *не водяться*). Тому не можна по-українському запитати: «А отруйні змії? І, пробачте, якщо *ведуться*, то які саме...» (2, 326).

Не виправдане ні стилістичними, ні лексичними нормами сучасної української мови вільне поводження перекладачів і з такими словами, як *запосісти*, *заповзятися*, *впорати*, *безмаль*, *курдупель*, *виплатитися*. *Запосісти* можна якусь посаду, місцевість, наприклад: «Молодий богослов *запосів* парохвію» (І. Нечуй-Левицький); «Діви морські nereїди дивуються чудам підводним: Храмам, палацам, містам. Гаї *запосіли* дельфіни» (М. Зеров, переклад з Овідія). А в перекладі П. Соколовського солдати *запосідають* місця навколо імпровізованого столу: «Кожен *запосів* своє місце» (4, 19).

Слово *заповзятися* у більшості випадків означає «мати серйозний намір щось зробити», наприклад: «...Греки зараз беруть хліб у Хорлах, під мітлу *заповзялися* все повимітати» (О. Гончар); «Зоня знову відізналась, немов *заповзялась* у цей день досолити Меланії» (І. Вільде). Крім того, слово *заповзятися* вживається в значенні «мати серце на когось, бути настроєним проти когось», наприклад: «І чого Кобзарка, Серідко *заповзялися* так проти нього?» (Ю. Мушкетик). Тому-то принаймні дивне враження справляє фраза в перекладі: «Спочатку вони [літаки] летіли на великій висоті, потім *заповзялись* описувати широкі кола» (4, 52).

Дієслово *впорати* має загальне найпоширеніше значення «все зробити, закінчити роботу» (див.: Словник Грінченка, IV, 346; УРС, VI, 211). Кажуть: *впорала все*; *впорала дітей*, *впорала худобу*, *впоралась*, тобто все зробила. У перекладі вжито такий вислів: «...Думаючи про те, як то його скорше *впорати роботу*» (8, 55). Але ж *впорати роботу* – це тавтологічний вислів – *зробити роботу*. Недоречно вживається і слово *курдупель*. У деяких діалектах української мови воно означає

карлика, наприклад: «А ти от, Явдошко, низька, як *курдупель*, а Оксана – така поворотка, як ведмідь» (Аг. Кримський). У П. Соколовського слово *курдупель* виступає як звертання до Дері – людини з «*дебелою постаттю*» (4, 40).

Українське слово *безмаль* відоме в двох значеннях: 1) мабуть, певне, пор.: «Яке ж то хорошейке, промовила Дарка, глядячи пальцем стяжечки, – *безмаль* дороге?» (Леся Українка); 2) мало не (тільки в часовому значенні): *безмаль тиждень*, *безмаль шість літ*. Навряд чи доцільно вживати його у такому реченні: «А кінотеатр *безмаль* не розвалився од реготу глядачів» (4, 74).

Природна річ, що різні значення слова однієї мови можуть перекладатися різними словами другої мови. Так, рос. *доклад*, залежно від значень, може бути перекладене на українську мову або як «доповідь», або як «повідомлення». Останнє вживається тоді, коли йдеться про службову справу, прихід відвідувача і под. (див.: РУС, 1969, I, 303). Тому не слід було вживати слово *доповідь* у такому контексті: «З боєм сердечним довелось тільки пропустити начальника штабу Новикова. Але цей з «доповіддю» ішов, його і відмовляти Петька не наважився» (1, 268). Те, що перекладач бере тут слово «доповідь» в лапки, ситуації не рятує.

В українські переклади потрапляє чимало російських слів і скалькованих словосполучень, уживання яких не можна виправдати їх стилістичною роллю в художній розповіді. Сюди належать *шестиетажно* у вислові *лаялися шестиетажно* (1, 55), *переброска* (1, 277), *построїв* (1, 224), *клоп* (1, 112), *здавати іспити* (3, 81), *поступати в школу* (3, 250), *можу займатися з хазяйчиними дітьми* (3, 236) та інші безсумнівні русизми. Окремі слова російського походження – *ухитрятися* (1, 35), *плодотворний* (1, 51), *куражитися* (1, 74), *переддвер'я* (2, 183) – мають певну традицію вживання в українській мові, але це ще не означає, що ними можна беззастережно користуватися. Всі вони зафіксовані в РУСі 1969 р. Але характерно, що трапляються вони переважно в перекладах або в періодиці. Так, слово *ухитрятися* вживається в перекладах з Е. Казакевича і П. Павленка (а поза цими поодинокими випадками – у Г. Григоренка й П. Козланюка), слово *плодотворний* – у І. Франка і численних сучасних газетних

текстах. Слово *куражитися* вживає тільки Г. Григоренко. В українській народній мові дієслово *куражити* має значення «ворушити»: «Ходім сіна *куражити*, щоб пахло». Що ж до слова *переддвер'я*, то РУС 1969 р. його фіксує, супроводжуючи ремарками *книжн.* і *перен.*, хоч тут же даються й власне українські відповідники: *на порозі* (в просторовому значенні) і *переддень* (в часовому значенні). Пор., як звучать обидва слова в різних перекладах: «Початок 1913 року хай стане *переддвер'ям* другої революції в Росії» («Історія УРСР», т. I) і «*Переддень* перемоги праці над капіталом» (переклад з В. І. Леніна, 3-є вид.). Російське *наложенный платеж* краще перекладати українським *післяплата*, а не *накладна плата* (2, 147). Слово провідник навряд чи доречне в такому контексті: «[Варя]: – Попрощався і чалапай додому! Я *провідників* не потребую» (2, 230). Доречнішим тут було б *провожатий* або *провожалъник* (*проводжалъник*). Пор. у Г. Тютюнника: «Не ліз би ти в *провожаті*, Денисе, – неприязно обізвалася Уляна».

Перекладачі «збагачують» свою мову не тільки кальками з російської мови. Перекладаючи стилістично неоднорідні тексти з будь-якої мови, вони вводять в активний ужиток діалектні, застарілі, рідковживані українські слова. При цьому діалектна, архаїчна, рідковживана лексика вживається не для відтворення колориту відповідної епохи, місцевості, не індивідуалізує мови персонажів. Вона використовується як протиставлення загальноновживаним, нейтральним словам, призводячи до стилістичного ефекту незвичності, штучності, неприродності українського мовлення. Йдеться про слова і вирази, що мають у сучасних словниках позначку *обласне*, *застаріле*, *рідковживане*, наприклад: *бігме*, *бляск*, *згуки*, *здоровитися*, *здуміло*, *крамар*, *мапа*, *навзаході*, *обрус* (*убрус*), *опасуватися*, *облупаний*, *пантрувати*, *пательня*, *перееддя*, *пігулки*, *погуторити*, *постерігати*, *пуделко*, *рура*, *рямця*, *скорше*, *утяжливий*, *філіжанка*, *хідник*, *шанець*, *шруб* та ін.

Створюється враження, що деякі перекладачі абсолютно ігнорують теоретичні засади сучасного перекладу. Адже пафос відомих праць К. Чуковського, Ю. Еткінда, статей і виступів М. Рильського, П. Антокольського, І. Кашкіна, В. Россельса та інших теоретиків перекладу полягає у визнанні стильової

відповідності оригіналу і перекладу. Як слушно зауважував угорський перекладач і теоретик перекладу Л. Кардош, «архаїзацію можна допускати тільки в тому випадку, коли сам автор оригіналу користувався тими ж засобами, тобто лексикою і фразеологічними зворотами, які в його епоху вже застаріли» [Кардош 1967: 169]. Отже, навмисна архаїзація перекладних текстів – це відхід від усталених у науці та світовій практиці тенденцій перекладу.

Звичайно, визначаючи стилістичні межі вживання українських слів словники можуть відбивати й деякі хитання в мовній практиці. Наприклад, в УРСі слово *обрус* дається як *застаріле, рідковживане*, а в РУСі 1969 р. як *застаріле, обласне; постерігати* в УРСі позначено як *обласне*, а в РУСі вживається поряд із *спостерігати* без стилістичної ремарки. Слово *спізнатися* в УРСі зафіксоване як *застаріле, обласне*, а в РУСі – як *розмовне*. У словнику Б. Грінченка (II, 405) слово *мапа* проілюстроване тільки мовною практикою Галичини; РУС дає до нього ремарки *обласне, застаріле*. Без будь-якого стилістичного позначення наводиться в РУСі слово *шанець* поряд зі словом *окоп*.

У якому ж конкретному змістовому оточенні вживаються перелічні вище слова і яку вони мають художньо-стилістичну вартість? Звернімося до прикладів: «Рів'єр *опасувався* деяких шанувальників авіації» (6, 34); «Щоразу, прийшовши до нас на *філіжанку* чаю, капітан показує на *мані*, як наближається таємничий ворог» (6, 153); «Він нагадував *скорше* коняк» (15, 19); «Слухаючи про *крамаря пігулками ...*» (6, 307); «Якусь мить він дивився на мене *здуміло*» (9, 98); «Чув *згуки* сигналів, ляск трамваїв» (14; 4, 5); «Дошкуляють *згуки* невідомого походження» (14; 1, 11); «Взимку і влітку безповоротно тале твоє серце на жорстокій *пательні* буття» (11; 1, 27); «...Величезна *партика* хліба з маслом» (2, 27).

Коли читаєш подібні фрази із вкрапленнями діалектних, застарілих, рідковживаних слів замість загальноживаних назв звичних, відомих речей і дій, то виникає враження, ніби перекладач навмисне добирає такі слова задля протиставлення літературним нормативним відповідникам. Чому треба *трубу* називати *рурою*, скибку хліба – *партикою*, чашку – *філіжанкою*?

Може, такі слова здаються перекладачеві більш українськими? А як же бути з мовною практикою, з тими додатковими стилістичними відтінками, які обов'язково відчуває сучасний читач, натрапляючи на слова *згук*, *шанець*, *філіжанка*, *крамар*, *скорше* і под.?

Стилістична обмежувальна ремарка біля слова в словнику зовсім не означає, що воно не властиве українській мові. З обмежувальною ремаркою вживаються, зокрема, слова, що їх широко засвідчує мовна практика українських письменників. Слово *обрус*, наприклад, побутує в мові М. Старицького, І. Нечуя-Левицького, І. Франка, Лесі Українки, І. Виргана, П. Дорошка, І. Чендея. І все ж воно має певне стилістичне забарвлення і межі вжитку. Одні письменники відтворюють мовно-територіальний колорит, використовуючи діалектизм *обрус*, інші вводять його в мову поезії як незвичну назву, як поетичний неологізм, пор.: «Він на *обрус життя* нам перекинув чашу» (В. Мисик). Коли ж у сучасних прозових перекладачів в нейтральних діалогах чи авторській мові послідовно замість *скатертина*, *скатерть* уживається *обрус* (або *убрус*), то така заміна видається сучасному читачеві штучною, пор.: «Унизу з їдальні ми всі не виходили за межі силуваної розмови; зала була майже порожня, настрої ніби інтимний, а проте Штіллер та його дружина почувалися якось ніяково, наче ніколи ще не їли на білому *обрусі*» (4; 3, 109); «Фаб'єн думав про товариство, про лагідних дівчат, про затишок білого *убруса*, про все те, до чого ми звикаємо поволі й навіки» (6, 25). Очевидно, перекладачі зовсім не хотіли підкреслювати, що йдеться про якусь особливу скатертину, яка могла б мати іншу назву. Цей діалектизм був би доречний у творі про українське Поділля, про Галичину, а не в перекладі сучасного німецького чи французького роману. Те саме варто сказати і про слово *згук*. Є воно у словниках, вживається в мові С. Васильченка, П. Грабовського, Л. Яновської, І. Нечуя-Левицького, М. Вороного, М. Рильського, П. Тичини, П. Загребельного, пор.: «Навколо дзвонні *згуки*» (П. Тичина); «Ллється *згуків* журливих танечний каскад» (М. Вороний); «*Згук* та перегук наче розворушив сонне лісове царство» (І. Нечуй-Левицький) [Порівнюючи цей приклад

з І. Нечуя-Левицького з іншими, можна помітити не тільки стилістичну відмінність між словами *згук* і *звук*, а й різне їх лексичне значення]. Проте в сучасних перекладах відчувається невідповідність слова *згук* нейтральному стилеві мовлення. Адже загальноновживаним тепер є слово *звук*. Поширене на Київщині *надісь* у значенні «здається» цілком доречно в мові персонажів І. Нечуя-Левицького. Коли ж це слово вживає наш сучасник лікар-росіянин: «*Надісь*, ви от зараз на мене дивитесь і думаєте...» (2, 201), – то у нас виникає сумнів у природності його мови.

Здавалося б, прозоре своєю будовою в українській мові слово *хідник*. Сучасні перекладачі воліють вживати його замість іншомовного *тротуар*. І все ж треба зважати й на багатозначність цього слова: *хідник* – це і *хід*, *прохід*, це і діалектне *килимок*, *доріжка*, *алея*, *стежка* (УРС, VI, 332). Навіщо ж зловживати увагою читача, який має орієнтуватись у тому, що означають такі вислови: *ступив у хідник*; *ступив на хідник*. Штучно звучить і вислів *крамар пігулками* (6, 307). Деякі читачі мудруватимуть над обома словами. А хто знає, що *крамар* – це торговець, а *пігулки* – таблетки, відчує стилістичну невідповідність, недоречність перекладу такого вислову, що набуває дещо зниженого, розмовного стилю. Доречно слово *пігулки*, з його стилістичним забарвленням у баладі І. Драча «Крила» (пор.: «Жінка голосила: «Люди як люди, їм доля маслом губи змастила. Кому – валянки, кому – *пігулки* від простуди, Кому – жом у господу, а цьому гаспиду, прости господи, – крила?!»), народно-розмовний колорит якої створюється і лексикою, і природними інтонаціями. Але ті самі *пігулки* або *крамар пігулками* зовсім не відповідають стилеві «Маленького принца» Сент-Екзюпері.

Активно використовують автори сучасних перекладів такі діалектні або розмовні слова, які різняться від літературних тільки морфологічною будовою, наприклад: *навзаєм*, *надаремне*, *навзаході*. Значення цих слів цілком прозоре, вони, по-перше, створюють у тексті стилістичний ефект незвичності, новизни слова, а, по-друге, вживаючись у прямій мові персонажів, передають розмовний колорит мовлення. Та, мабуть, не можна уявити собі, щоб освічена людина у звичайній розмові раптом

вирішила (чи, як тепер часто перекладають, *поклала собі*), замість *сонце на заході* завжди казати *сонце навзаході*, замість *взаємно* – лише *навзаєм*, замість *тепер* – *тільки-но, щойно – допіру*.

У свій час О. Гончар вивів у «Прапорonoсцях» колоритну постать Хоми Хаєцького. Цього жвавого й дотепного подоляка, який пересипав свою мову місцевими словами й формами, друзі в хвилину роздратування називали «чортовим допіру». Тепер же локальне слово *допіру* пробило собі дорогу в мову перекладу й уживається і в мові негра з Алабами, і в мові паризького художника, і в мові корінного росіянина з Надволжя. А ось Афанасій Петрович Устименко – пілот, що живе в Росії і розмовляє російською мовою: в його мові при перекладі її на українську теж чомусь з'являється діалектне *допіру*: «Це ти мені повір, я людина літня, а ти *допіру* на життєвий шлях збираєшся» (2, 13). Очевидно, це порушення мовного реалізму, коли в розповіді інтелігента про події Другої світової війни з'являється таке слово, як *шанець* у значенні «окоп» (7, 188), а в перекладі твору про дореволюційне життя виринає таке сучасне слово, як *район*, що поширилося в українській мові тільки в пореволюційний час – словник Б. Грінченка його не фіксує. Пор.: «Мій другий дід, справді відомий чоловік в усьому нашому *районі*» (3, 76).

Багато слів і конструкцій у перекладі роману «Уїкенд на південному березі» справляють враження дивовижних у розповіді про Францію 40-х років ХХ ст. Відомо, що герої цього роману – французькі солдати. І, мабуть, тільки від них можна почути тепер таку «українську фразу»: «Та *мимо цього...* чого це я маю вислухувати ваші поради» (4, 7). Є в Україні приказка «Хапається, як попівна заміж». Перекладач П. Соколовський чомусь вважає, що персонажі цього твору теж повинні не поспішати «хапатися»: «Лейтенант, здавалось, вже й *не хапався*» (4, 9). Пор. подібний стилістичний колорит в іншому перекладі, де теж ідеться про сучасних французьких солдатів: «Перед від'їздом я *врядив* лейтенантові *гостинець*» (9, 96); «Люди проходили безупинно, *облягали* машини й автомобілі. Часом *розлягалося* скреготіння танків по бруку» (9, 104). У словнику Б. Грінченка є приклад уживання *істнісенько* з посиланням на

альманах «Основа». Цього виявилось досить перекладачеві, щоб укласти це слово в уста французькому солдатові (4, 11). Проте картотека Інституту мовознавства не засвідчує жодного випадку вживання слова *істнісенько* у художній літературі. Мабуть, тільки французькі солдати *розрізають* консерви (4, 18). На Україні їх звичайно *відкривають*.

Дивують сучасного читача випадки, коли в перекладах використовуються звукові варіанти слів, які мають або діалектне, або знижене розмовне забарвлення, або ж перенесені в українську мову з польської. Можливо, в поезії, де звукова гра слів виконує стилістичну роль, і доречні такі експерименти, але *бляск* замість *блиск*, *ремество* замість *ремесло*, *струмент* замість *інструмент*, *ішляний* замість *скляний*, *шруб* замість *шуруп* у перекладі творів сучасної нам тематики знижують рівень літературної української мови, надають їй діалектного забарвлення, наприклад: «Твоє *ремество* змушує тебе пантрувати [діалектне *наглядати*] день і ніч приладів» (6, 128); «Цюріх справді мав свій чар..., що його радше треба шукати в повітрі, аніж деінде, якийсь *бляск* в атмосфері, що дивно суперечить понурим фізіономіям» (14; 3, 35). [...]

Мода «любить блискітки і брязкотельця», – писав Максим Рильський. Чи не загрожують деякі словесні шукання в сучасних перекладах перетворитись на «блискітки і брязкотельця»?

При тенденції до загальної зниженості стилю розповіді в окремих перекладачів можна помітити і спроби поставити мову персонажів на котурни штучної урочистості. Відомо, що слова *повідати*, *ректи* вживаються в сучасній українській мові в контексті високого звучання, наприклад: «...Що шепочуть трави мовчазним чорним могилам? Може, вони *повідать* про те, як на них зупинялися постоем козаки, варили саламату...» (Г. Тютюнник); «Все на світі підлягає старінню, – *вирік* Шпаківський» (І. Волошин). В перекладі ж роману «Уїкенд на південному березі ці слова виступають у цілком буденних розмовах і справляють дивне враження: «Що робить твоя дружина? *Повідай* іще що-небудь про неї, Александре» (4, 22); «О! – *вирік* Дері. – Все для Майя!» (4, 93).

Досі йшлося про, скажемо м'яко, недостатню увагу багатьох наших перекладачів до стилістичних особливостей своєї мови.

У зв'язку з цим не можна не згадати слова А. Федорова про те, що «немає «гарних» або «поганих» мовних засобів як таких, що справа завжди – у виконуваних ними стилістичних функціях, у мотивованості контекстом і всією індивідуальною манерою автора, у виправданості художнім завданням» [Федоров: 38]. На жаль, сучасні переклади не позбавлені й численних порушень граматичної, лексичної й фразеологічної систем української мови. Нерідко можна натрапити на синтаксично незграбні конструкції, на не властиві ні літературній мові, ні діалектам морфологічні форми, на тавтологію в межах рядка і взагалі на «мовну глухоту» перекладача.

Так, у переклади з російської мови часом уводяться російські слова (чи форми) для збереження російського просторіччя. Цей прийом, загалом припустимий, застосовується, однак, не завжди доречно. Пор. уривок: «Тут Чапаєв? – Тут, – кажу... – *Їжджай!*» (1, 107). Форму *їжджайте* знаходимо також на стор. 145. У російській мові форми *езжай, езжайте* є не просторічними, а літературними. Тому залишати їх не було потреби. Коли ж і варто було зберегти якусь просторічну особливість, то треба було б ужити відповідного українського просторічного виразу. В українській мові дієслово *їжджати* (як і *їдати, слухати*) є скоріше ознакою старовинно-фольклорного мовного складу (пор. у Г. Квітки-Основ'яненка: «Скільки ми по світу не *їжджали*, а таких напиків і не *чували*, і не *видали*) і виступає тільки в формах інфінітива або минулого часу. Дивно звучить уплетена в український текст північно-західноросійська форма дієприслівника, вжита в перфектному значенні: «Медицина, конешно, ще не все може свобідно вирішити, але те, що може, те Микола Євгенович всіляко *оволодівши*» (2, 173).

І стилістична невідповідність ужитого перекладачем слова, і тенденція до невиправданої архаїзації текстів сучасних авторів, і зловживання діалектизмами, і недостатня увага до синтаксичних особливостей української мови – все це знижує якість багатьох сучасних перекладів і негативно позначається на внормованості літературної мови. Замість барвистої повнокровної мови – дорогоцінного, віками приробираного загальнонародного скарбу – у перекладних творах нерідко

знаходимо якусь невиразну, картату суміш, схожу на анемічний суржик.

Загальновідомо, що «переклади (у великому хронологічному масштабі) часто живуть значно менше, ніж оригінальні твори. Особливо стосується це перекладів прози. Причин тут кілька: розуміння, витлумачення оригіналу в старому перекладі виявляється з часом неповним, неправильним; може застаріти метод перекладу; нарешті, може застаріти сама мова, якою зроблено переклад, тоді як оригінал лишається живим і свіжим» [Федоров: 36]. Ми не торкалися у цій статті ні витлумачення оригіналу, ні методів перекладу. Але третій компонент довговічності перекладу – його мова – примушує замислитися над тим, чи не марно крутиться іноді колесо нашого перекладацького млина і чи завжди з доброго борошна випікаються сучасні переклади. А чи не трапиться так, що через п'ять – десять років значна частина сучасної перекладацької продукції втратить читацький інтерес і цікавитиме лише дослідників історії українського перекладу?

Мова розвивається за своїми внутрішніми законами і не дозволяє нікому ставитися до неї з неповагою. Про це повинен пам'ятати кожен, хто працює зі словом, а найбільше перекладач.

Кардош Л. Виступ на Всесоюзному симпозіумі з питань перекладу. *Актуальные проблемы теории художественного перевода*. Т. І. Москва, 1967. С. 169.

Кундзіч О. Стан художнього перекладу на Україні. *Питання перекладу*. Київ, 1967. С. 5.

Федоров А. К вопросу о переводимости. *Актуальные проблемы художественного перевода*. Т. І. С. 36.